

Doc. dr. Naila Valjevac

BOŠNJACI I BOSANSKI JEZIK

Bošnjaci i bosanski jezik - sintagma dugo prešutkivana ili ignorisana u našoj doratnoj lingvistici, u predratnim, ratnim i poratnim godinama inspirisala je mnoge, i ne samo lingviste, da o njoj, ili barem o jednom njenom segmentu - o *Bošnjacima*, ili o *bosanskom jeziku*, iznesu svoj ovovremenim događanjima inspirisan, a nerijetko i snažnim, ponekad i destruktivnim emocijama obojen sud.

Prošavši kroz različite i raznovrsne društvene i političke transformacije, egzistirajući već desetak stoljeća u historijski rastegljivim granicama prvobitno sa jedinstvenim bošnjačkim stanovništvom, Bosna i Hercegovina je danas, nakon posljednjeg u nizu ratova koji se, inače, gotovo ciklično vode na njenom teritoriju, premda međunarodno priznata i samostalna, u velikoj mjeri, s obzirom na još uvijek prisutne ovdašnje međunacionalne (pre)tenzije, država pod nadzorom međunarodne zajednice. Iako su njene avnojevske granice formalno-pravno neupitne, i njene vanjske granice, i njena unutardržavna teritorijalna organizacija, i dalje su predmet brojnih političkih sporenja.

Bosna i Hercegovina je složena državna zajednica. Čine je dva ratom iznuđena entiteta - Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska. Unutar bošnjačko-hrvatske Federacije deset je kantona/županija koje sačinjavaju manje administrativne jedinice - općine. Stanovništvo Bosne i Hercegovine nije etnički (ni etički) jedinstveno. Ono je multinacionalno, multireligijsko, multikulturalno, no unutar općina, kantona i entiteta, naročito poslije rata, dominira koji od bh. naroda. Tako je npr. jedan od entiteta - Republika Srpska ne samo transparentnim imenom nego i nacionalno, dakako nakon etničkog čišćenja ovog prostora od nesrpskog stanovništva, zasada dominantno srpski, premda je prijeratni popis stanovništva nudio znatno drugačiji zaključak. S

druge strane, u okviru drugog entiteta, zajedničkog životnog prostora druga dva velika bosanska naroda, dugo je u poratnim godinama egzistirala, takođe, ratna tvorevina tzv. Herceg-Bosna, prostor koji su, poput bosanskih Srba, bosanski Hrvati svojim ekskluzivnim nacionalnim teritorijem, te su Bošnjaci, premda najbrojniji i nesumnjivo autohtoni bosanski narod, u poratnoj Bosni i Hercegovini gotovo obespravljani narod. Baš zato što su najbrojniji i najzainteresovaniji za državu i mir u njoj, oni su prinuđeni da zarad toga mira i te države vrše svakojače, često i ponižavajuće ustupke drugima.

Ustavom Bosne i Hercegovine tri su njena naroda, Bošnjaci, bosanski Hrvati i bosanski Srbi, kao potomci zajedničkih historijskih predaka starih dobrih Bošnjana, konstitutivni narodi. Ostali (Jevreji, Crnogorci, Romi i dr.), premda su i oni ratom desetkovani, samo su građani Bosne i Hercegovine. To i ne bi bilo loše da se njihova, i ne samo njihova, građanska prava poštuju i uvažavaju. Ravnopravan građanski status sa predstavnicima konstitutivnih naroda, uz istinsko poštovanje ljudskih prava, uključivši i prava na sveskoliku različitost, uz korektno vrednovanje intelektualnih, moralnih i etičkih, a ne nacionalnih, vjerskih, rasnih, polnih, teritorijalnih i sl. osobenosti, te međusobna tolerancija različitih ljudi i naroda, teorijski je optimalan status koji čovjek može poželjeti, te se u formalnopravnom smislu postojećem zakonu/zakonima u Bosni i Hercegovini o statusu njenih građana gotovo i nema šta prigovoriti. Ali, aktualna društveno-politička zbilja ne omogućava da se tako teorijski osmišljena organizacija bosanskohercegovačkog društvenog i njegovog političkog sistema u praksi u cijelosti i ostvaruje. Previše je nagomilanog negativnog međureligijskog i međuetničkog iskustva koje i usporava i/ili čak i osporava ostvarivanje pojedinačnih ljudskih i građanskih prava svih stanovnika Bosne i Hercegovina, a naročito onih koji su manjinski etnikum u kakvoj većinskoj zajednici.

Za neutralisanje kroz historiju akumuliranog negativnog iskustva, djelimično u toku predratne Jugoslavije potisnutog u zaborav ali u ratu snažno osvježenog poznatim zločinima o kojima sada raspravlja Međunarodni sud u Hagu, i za sticanje nužnog međunacionalnog, ali i unutaretničkog povjerenja među stanovništvom Bosne i Hercegovine, potrebno je ne samo dosta

vremena nego još više istinske volje da se to povjerenje odista, ako je to uopće moguće, i uspostavi. A za to je nužan oprost, ali ne i zaborav. Jer, koji narod ne nauči svoju historiju, ona mu se ponavlja.

O nužnoj transformaciji pesimistične bosanskohercegovačke zbilje, u našem (našim) jeziku (jezicima) transparentno oslikanoj, koja bi ovu državu povela prosperitetnijim putem teško je zasada i govoriti. Takvo govorenje naprosto - nije politično.

Naša tema istaknuta u naslovu ovoga rada upućuje nas na Bošnjake, današnje nacionalne Bošnjake a ne prvobitne, teritorijalne. Razlika među njima je, nakon proteklih svekolikim preoblikama bosanskog stanovništva obilježenih stoljeća, i bitna, i evidentna. S obzirom na brojne (vjerske, etničke, kulturološke) općenito civilizacijske transformacije i disolucije unutar bosanskog naroda, gotovo da je u mnogo čemu poređenje prvobitnih Bošnjana i današnjih Bošnjaka gotovo i nesuvislo. Historijski Bošnjakin i aktuelni Bošnjak imaju čini se samo zajedničke pretke.

Imajući navedeno na umu, u daljem tekstu ne govorimo, dakako, o prvobitnim etničkim Bošnjacima, bogumilima, potom katolicima, pravoslavcima i muslimanima, nego o današnjim Bošnjacima. Govorimo o bosanskom narodu koji je i svojim jezikom i odanošću Bosni (i Hercegovini) nedvojbeno izvorni i autentični baštinik prvobitnih starih dobrih Bošnjana. Ne kažemo i jedini, ali zasigurno pouzdani. Historija se poigrala ne samo tim bosanskim narodom nego i njegovim imenom.

Nakon poznate historijske vjersko-etničke diferencijacije bosanskog stanovništva, one Bošnjake koji su prihvatili islam, s vidnim prezirom (!?) kršćani su nazivali (*T*)*turcima*, *balijama* i, u najboljem slučaju, bez negativnih konotacija ili s njima, i *muslimanima*. Tek pred kraj prošlog stoljeća to malo *m* postalo je veliko *M*. Bilo je u međuvremenu svakolikih osporavanja ovog naroda. U borbi za goli opstanak on je pristajao na sve: i da ga ne bude, pa su mnogi u rubriku nacionalnosti upisivali neopredijeljen, ili da se asimiluje s ostalima, pa su jedni muslimani postajali Srbi, a drugi Hrvati. Čak i unutar iste porodice. Svoje pravo, unekoliko modifikovano historijsko ime ovaj narod je, napokon, prizvao u sjećanje, osviješćen genocidom koji je pred očima svijeta vršen nad njim, i ozvaničio tek ratne

1993. godine na Prvom bošnjačkom saboru.¹ I na taj način, između ostalog, Bošnjaci su odlučili da stanu naporedo sa ostalim baštinicima zajedničke domovine, historije i jezika, ne želeći više da drugi, osobito bez njihova znanja i njihove saglasnosti, odlučuju i o njima, ali i o zajedničkoj domovini. Da su se u cijelosti ostvarili monstruozi ratni planovi agresora na Bosnu i Hercegovinu, Bošnjaci danas ne bi imali drugog izbora do asimilacije, odgođene ili brze, svejedno, kakvoj su, uostalom, izloženi svi oni koji su napustili domovinu. Ali, desilo se čudo bošnjačkog otpora. Iako desetkovani, Bošnjaci su opstali. I to je jedan od bosanskih paradoksa. Jer Bosna bez njih i ne bi bila Bosnom.

Nazovi demokratizacija današnjih društvenih odnosa, jer smo od demokratskih procesa još istinski daleko, našla je svoj odraz i u jeziku naroda Bosne i Hercegovine. Do rata to je bio jedan, premda ne i jedinstven jezik. Danas je on podijeljenom po nacionalnim šavovima. Brojne ratom otvoreno iskazane netrpeljivosti, neriješene na željen način, prenijete su na plan jezika. Ono što se oružanom borbom na nacionalnom planu nije uspjelo ostvariti, sada se u posebnim jezicima (srpskom i hrvatskom, ali odbranaški i u bosanskom standardnom jeziku, kako govornom, još i više u pisanom), želi nadoknaditi, a ratom započetom disoluciju Bosne i Hercegovine tronacionalnom, kad već nije moglo dvonacionalnom, jezičkom podjelom završiti. Doradni čvrsti i u znatnoj mjeri standardizovani jezički sistem, premda su bošnjačke jezičke specifičnosti u njemu bile marginalizirane i degradirane, oslabljen povišenim nacionalnim tenzijama, uz ratna događanja koja su se nužno oslikavala i u jeziku, još više je obezvredila i bh. parademokratija. Zajednički standardni jezik raslojio se na tri nova, gotovo do nivoa narodnog/narodnih govora obezvrijeđena jezika. Među njima je, dakako, i standardni jezik kojim govore i pišu Bošnjaci, a koji ne imenuju nacionalnim nego teritorijalnim imenom, *bosanskim jezikom*, pod kojim podrazumijevaju jezik Bosne i Hercegovine, standardni jezik otvoren i drugim Bosancima, što je njihovo historijsko pravo. Druga je stvar da li to svoje pravo bosanski Srbi i bosanski Hrvati

¹ *Bošnjačko pitanje*, Prvi bošnjački sabor, 27. septembar 1993., PRESS CENTAR ARBiH, Sarajevo, juli/srpanj 1995, str. 38.

žele iskoristiti, ili ga, okrećući se nacionalnim imenima svoga bosanskog jezika, prepustiti Bošnjacima koji ga se ne žele odreći.

Razlozi takvome jezičkom stanju u Bosni i Hercegovini su brojni. Psihički činioци među njima su visoko rangirani. Svijest o značaju maternjeg jezika, o njegovoj nerijetko presudnoj ulozi u identifikaciji sebe, svoje uže i šire domovine i svoga naroda, nije bila niti je ostala ista niti kod jednog bh. naroda, koji prije rata jedva da su i razmišljali o toj dimenziji jezika, ali ni kod pojedinaca. Svijest o značaju i ulozi standardnog jezika i njegovog imena u statusnom smislu za narod mijenjala se čak i među lingvistima, iako su oni po prirodi svoga zanimanja, i ranije, i sada, emocije morali smještati u za to određen pretinac, i posezati za njima samo iznimno i u znanstvene svrhe.

Psihička svijest o maternjem jeziku umnogome je određena brojnim izvanlingvističkim, ekstralingvističkim elementima, tj. činioциma nejezičke naravi, prije svih sociolingvističkim okruženjem, sociokulturnom sredinom, vjerskom tradicijom i sl. drugim faktorima (što je obilje materijala za sociolingvistička istraživanja na ovome prostoru), koji su posredno, putem refleksije na čovjekovu psihu pojedinačno, ali i na psihu naroda kolektivno, ostavljali, posebno u ovodecenijskom destruktivnom periodu, vidan trag u njihovom svekolikom pa i jezičkom ponašanju. Ponekad se zbog toga i među pojedincima i među narodima u Bosni i Hercegovini javljao, premda uglavnom realan, katkada i neopravdan strah jednih od drugih, za sebe, za svoju poziciju i svoju sudbinu. Sve se to, taj psihički stres i neizvjesnost svakodnevice, uobličeno u jezički propis novonastalih normativa, prije svega u ortografsku normu (poznatiju kao pravopis), koja se, naročito među laicima, smatra i najglavnijim jezičkim propisom, prenosilo i u standardni jezik i govor², što se zasada malo ispitalo i o čemu se još uvijek nedovoljno jasno oglašava naša lingvistika, odnosno psiholingvistika³. Ovaj period bosanske (naravno i hercegovačke) normativističke djelatnosti, naročito

² Taj strah za sebe, u jeziku i jezikom identifikovane, najsnažnije su osjećali Hrvati. Uvijek od nekoga ugnjetavani, znali su da ukoliko sačuvaju svoj jezik, sačuvaće i sebe, opstaće i kao narod. Up. o tome. Radoslav Katičić, *Novi jezikoslovni ogledi*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.

³ Ovaj inače veoma zanimljiv pristup jeziku kod nas je dosta zapostavljen. To nimalo ne iznenađuje s obzirom na bh. odnos prema duhovnosti uopće.

pravopisne, već sada jeste, a vremenom će biti i sve interesantniji znanstveni lingvistički medij jer se u bosanskom pravopisu prije svega, ali i u njemu paralelnima na drugim dvjema stranama i u drugim dvama jezicima, kao i u ostalim jezičkim normativima "obavezujuće" naravi, na najtragičniji način po bošnjački narod (ali i sve druge ovdašnje narode njihovim, zagrebačkim i beogradskim, jezičkim normama), i njegovu jezičku identifikaciju reflektovala sva složena socio-lingvistička bosanskohercegovačka jezička, kulturna i društvena zbilja.

Pod stresom ili kakvim drugim sličnim društvenim i psihičkim ili političkim tenzijama oblikovana, ponuđena standardnojezička norma najčešće nije, i ne može biti, niti odraz stvarnog stanja u jeziku, a niti je izraz istinskih potreba njegovih govornika. Ona je nužno adaptirana uznemirenoj, ponekad i retrogradnoj psihi pojedinca ili pojednina kao interesne grupe (političke, vjerske, nacionalne, teritorijalne i sl.), koji je kreiraju, ili nacija kojima oni pripadaju, te tako oblikovana norma najčešće degradira prirodnu i najvažniju jezičku funkciju komunikaciju među istogovornicima iste države. Umjesto da spaja, i ljude kao pojedince, i narode kao zajednice, naročito kad su oni brojnim drugim životnim situacijama nužno upućeni jedni na druge (a u Bosni i Hercegovini, i pored strahovitih destrukcija i raznovrsnih disolucija, i danas su evidentne pomirljive susjedske, porodične i tolerantne ekonomske veze među ljudima), tendenciozno oblikovana, ideologizirana i indoktrinirana jezička norma postiže sasvim suprotan efekat stvara ponekad teško ili jedva premostivu psihičku barijeru među sagovornicima različitih nacionalnosti a istog ili veoma sličnog jezika i obrazovnog nivoa, što onemogućava ili komplikuje inače prije toga sasvim jednostavnu komunikaciju među njima, a naročito među Bošnjacima, bosanskim Hrvatima i bosanskim Srbima. Uostalom taj je bilingvizam npr. u Vojsci Federacije Bosne i Hercegovine, a i drugdje gdje se dijeli politička vlast, preskup. Samo upošljavanje prevodilaca s jezika na jezik, što je s naučnog aspekta čista farsa, i trostruko umnožavanje prevedenih materijala, prijeko potreban novac za pokretanje privrede i obnovu porušene zemlje angažira za poticanje novih objektivno marginalnih no politički bitnih nesporazuma i sukoba. Takvo ekonomisanje novcem i ljudima ne bi mogla podnijeti ni mnogo

bogatija država. Teško da će još dugo moći i već uveliko prezadužena Bosna i Hercegovina.

Govoreći o književnom jeziku moramo znati da je među temeljnim odrednicama svake države njen službeni, državni jezik⁴. Poznato je da postoje države s jednim standardnim jezikom, ali i to da jedan standardni jezik može da opslužuje i više država (npr. engleski).

Tamo gdje je većinsko stanovništvo jednonacionalno niti je teško, a niti upitno čiji će jezik postati obavezujući, državni. Ali tamo gdje živi više naroda i gdje se govori na više jezika (npr. u Švajcarskoj), situacija je složenija.

U Bosni i Hercegovini, s obzirom na priličnu nacionalnu razuđenost, premda se radi o lingvistički istojezičnim narodima, situacija je znatno složenija. Nacionalna nominacija jezika među bosanskim Srbima i bosanskim Hrvatima političke je naravi. Bošnjaci su u svojoj nominaciji dali prednost teritorijalnoj etiketi jezika, opredjeljujući se pri tome za historiju, tradiciju i napokon za lingvistiku. Pa ipak – nebošnjaci im manje-više permanentno, direktno ili indirektno, biranim ili spontanim riječima osporavaju pravo na vlastiti izbor, isto pravo koje su i sebi uzeli i po kome su svoje jezike svojim nacionalnim imenima imenovali.

A ime jezika, poznato je i odranije, nije samo obična, emotivno ispražnjena, neutralna etiketa. Ime jezika jednom narodu mnogo je više od samog imena. I zato s imenima općenito, pa tako i s imenom jezika, treba biti pažljiv i oprezan. Pravo koje imaju jedni ljudi i jedni narodi trebalo bi da imaju i drugi. Nametnuto ime zadire se u bit ljudskoga bića, u bit na taj način negiranoga naroda. Jezik, simboliziran odgovarajućim imenom, imanentan je čovjeku i narodu i nije ih prirodno rastavljati

Za naziv bosanski jezik Bošnjaci su se izjasnili još na popisu 1991. god. Ne zato što imaju kakve asimilatorske ili njima slične namjere, kako im se spočitava, nego naprosto zato što su u tom jeziku svoji i na svome. Drugi im nameću nacionalni naziv

⁴ U naše vrijeme država je očigledno tijesna za ostvarivanje savremenih potreba ljudske zajednice pa smo svjedoci brojnih integracionih procesa širih društvenih razmjera ne samo na političkom, kulturnom ili ekonomskom nego i na prostornom planu. Evropska unija nije ništa drugo nego prelazna organizaciona forma od državne ka tvorevinama višeg hijerarhijskog reda.

bošnjački jezik . Nije to zato što su drugi svjesniji nacionalnog imena nego najviše zato što se takvom etiketom može manipulirati, vršiti jezička etnička pregrupisanja s krajnjim ciljem podjele zemlje.⁵ U takvim nastojanjima nije teško naslutiti neskrivenu antibošnjačku politiku.⁶ Jer naziv bosanski jezik kao i Bošnjaci sami, Bosnom je određen. A sve dok postoji i jedan njegov govornik, postojaće i Bosna.

Bosanski jezik je ne samo svjedok postojanja Bosne, prepreka njene podjele nego i snažan garant njene opstojnosti.⁷

Premda je naziv jezika teritorijalno motivisan, mnogi ga smatraju samo jezikom Bošnjaka, izrazom bošnjačke teritorijalne i političke pretenzije. Njime mnogi manipuliraju: svako za svoje potrebe i sa svojim ciljem.

Nazivi jezika mnogo više nego jezici sami, uveliko su ovdje politički angažovani. Iako se bosanski Hrvati i bosanski Srbi i u pisanoj i u govornoj formi zdušno trude da nauče svoje maternje jezike (hrvatski i srpski jezik kako su oni propisani oficijelnom standardnojezičkom normom), u neoficijelnoj komunikaciji, koja je po prirodi stvari oslobođena kolonizatorske jezičke svijesti, služe se uobičajenim svojim jezikom koji se gotovo u cijelosti podudara sa onim što se etiketira tradicionalnim nazivom *bosanski jezik*.

Zvanično, *bosanski jezik* je samo jedan od tri važeća i međusobno ravnopravna standardna jezika na kojima se vodi

⁵ Ako Bošnjaci ostanu pri nazivu bosanski jezik, oni biraju put samoosporavanja vlastitog jezičkog i kulturnog identiteta. Takvo stanje stvari, po ligici samoodbrambenog refleksa, prirodno rađa neraspoloženje i kod mirotvornih Srba i Hrvata, koji se, s terminološkim preimenovanjem bosanskog u **bošnjački jezik**, javljaju, praktično, i u ulozi zaštitnika **bošnjačkog identiteta**. - Slobodan Remetić, S jednog jezika na tri: Premoć politike nad lingvistikom, *Jezik i demokratizacija* (zbornik radova), Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 2002, str. 49. Prosto je nevjerovatno da S. Remetić sumnja u postojanje identiteta američke nacije koja npr. ne govori američkim jezikom!

⁶ Up. napomenu, kao i nap. br. 12.

⁷ O genezi bošnjaštva, te njegovoj prvobitnoj raznovjernosti, uporedi: Ahmed S. Aličić, *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832.*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja, XIX, Sarajevo, 1996.

zvanična korespondencija i komunikacija unutar i izvan države⁸ i koji, kao i ostala dva, ima međunarodno priznati status.

Očigledno je situacija u Bosni i Hercegovini složenija nego u drugim višenacionalnim državama. Zajedničku domovinu, administrativno, politički, vjerski, nacionalno i standardnojezički, premda se i bez prevodilaca razumijevaju, dijele sada već tri nacionalna naroda. Još uvijek je najviše Bošnjaka, Bosanaca koji su u historijskoj evoluciji prihvatili islam kao svoju vjeru, filozofiju, kulturu i svoj osoben orijentalno-islamski intoniran način življenja. Po brojnosti zatim slijede bosanski Srbi, koji se u svojoj kulturno-povijesnoj evoluciji povedoše za drugačijom vjerom i kulturom, istočnim hrišćanstvom, pravoslavljem i njegovom tradicijom. Premda se zvanično služe srpskim jezičkim standardom, i u govornoj i u pisanoj praksi taj srpski je veoma sličan bosanskom. Najmalobrojniji, ali zbog toga nimalo zapostavljeniji, jesu bosanski Hrvati. Nekada su se ponosili svojim bosanskim jezikom. U vrijeme savremene sveopće disolucije gotovo da se i nisu mogli drugačije izjasniti nego kao Hrvati kojima je standardni jezik Hrvatski, premda će se po tom svom hrvatskom jeziku prije identifikovati kao Bosanci. I ova transformacija nekadašnjih dobrih Bošnjana motivisana je i potaknuta već poznatim razlozima katoličanstvom i genetski srodnim jezikom sa Hrvatima u Hrvatskoj.

Danas je Bosna i Hercegovina prostor na kome je više nego ikada u njenoj milenijskoj historiji, premda ovdje unutarbosanski nesporazumi, nerijetko inicirani izvana, nisu bili rijetkost, narušena općebosanska višestoljetna civilizacijska, kulturna i vjerska ravnoteža, koju ne samo da ranije nisu narušavala nego su je još i bogatila doseljavanja i drugih, nebosanskih naroda.

Bosna (i Hercegovina) je nekada otvorena prema drugom i drugačijem,⁹ danas duhovno i materijalno razorena, tijesna je i

⁸ Donedavno se u jednom njenom entitetu Republici Srpskoj to činilo samo na srpskom jeziku, premda tamo još uvijek ponegdje žive, ali treba i da se vrate prognani Bošnjaci i Hrvati, a u drugom, Federaciji Bosne i Hercegovine, zvanični jezici bili su bosanski i hrvatski, iako je znatan broj bosanskih Srba i u toku rata ostao u njoj, a mnogi koji su otišli već se masovno vraćaju.

Danas su, barem zakonski, sva tri jezika i sva tri naroda podjednako ravnopravna na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine.

sebi i svojim. Ranije je jedinstvo suprotnosti i različitosti bilo njeno neizmjereno bogatstvo. Na razmeđu civilizacija i kultura, Istoka i Zapada, svikla na brojne različitosti, Bosna se jezički i kulturološki njima prilagođavala i istovremeno, njima oblikovana, čuvala svoj identitet. Jedinstveni bosanski komunikacijski sistem s transparentnom bosanskom prozodijom i leksičkim i obličkim bogatstvom ranije je bio oličenje bosanskohercegovačke jezičke, vjerske, kulturološke i svake druge tolerancije. Danas se, podijeljeni teritorijalno, vjerski, kulturološki i jezikom, Bosanci međusobno sve brže, jedni od drugih politički distanciraju. Diferencijalne jezičke crte, ranije bogatstvo stilskih izražajnih sredstava, sada izrastaju do grandioznih jezičkih simbola pod koje mogu samo jedni.

U bosanskom standardnom jeziku, dakle jeziku Bošnjaka i drugih Bosanaca koji ga svojim osjećaju i prihvataju, takvih čistki i takvog purizma ne može i ne smije biti. Bude li toga, i bude li se taj princip politizacije jezika prihvatio, onda ne može biti bosanskog jezika. Insistiranje na razlikama bosanskog jezika prema druga dva jezika uopće nije bilo potrebno, jer je taj jezik oduvijek bio prepoznatljiv po svojoj melodiji, ali i po drugim elementima u standardnojezičkoj upotrebi. To je bila karakteristika i prethodnog bosanskohercegovačkog izraza u koji je bilo neophodno kao standardne uvesti još određene specifičnosti iz izraza Bošnjaka. Suvišna je bila norma koja zastupa strogi purizam. Onog momenta kad se takvom normom iz bosanskog jezika, npr., iščiste razne dvostrukosti, on prestaje biti taj jezik. Stoga za bosanski jezik vrijedi standardnojezička norma koja poštuje specifičnosti ovoga jezika. Naporednost upotrebe istoznačnih jezičkih fenomena je osobina jezičke stvarnosti i nije nikakav grijeh ako se očituje i u pisanom izrazu. Time se čuva bogatstvo jezičkih sredstava koje omogućava slobodu izbora. Norma mora prvenstveno biti pomoć u njegovanju jezičke kulture, u poštivanju jezičke logike, čime bi se, npr., onemogućila upotreba izraza kao što su: *nosioc*, *htjeo*, *šćeo*,

⁹ Prognani španski Jevreji su, naprimjer, nakon lutanja Evropom pronašli svoj konačni smiraj u Bosni i Hercegovini.

stijo, viditi, zaprimiti, iznaći, asimilisati, u vezi toga, po pitanju, piše s olovkom, pogrešna upotreba prijedloga radi itd.¹⁰

S vremena na vrijeme, gotovo ciklično, davno uspostavljenu, demokratijom i tolerancijom oblikovanu ravnotežu unutarbosanskih društveih odnosa, remetili su, i to i sada čine, najčešće politički i ekonomski poremećaji. Ali Bosna se uvijek, i u takvim društveno nepovoljnim, gotovo pogubnim situacijama, iznova prilagođavala tim okolnostima unutar još uvijek stabilnih državotvornih granica. I uvijek ostajala Bosnom. A u njoj su živjeli Bosanci.

Premda i imenom i jezikom teritorijalni Bosanci, Bošnjaci su, nakon brojnih historijskih golgota, preživjeli i ovu posljednju. Opstali su i ostali da kao savremena evropska nacija svjedoče o prastaraj zemlji Bosni, njenom *bosanskom jeziku* i nadasve čuvenoj bosanskoj toleranciji. U vremenu pomjerenih vrijednosnih kriterija ta tolerancija zamalo da ovaj narod nije stajala njegovog opstanka. Bošnjaci su danas narod:

- s imenom koje mu se osporava,
- s jezikom koji mu se negira i
- s državom koja je u dubokoj političkoj, ekonomskoj i moralnoj krizi.

Bošnjaci su danas narod koga je sve više po svijetu negoli u domovini i koji je ponovo, u borbi za opstanak, počeo "zaboravljati" svoju historiju..

U vrijeme disolucije SR Jugoslavije, koja se na najtragičniji način reflekovala na prostoru Republike Bosne i Hercegovine, jezičko raslojavanje, premda za njeg nikada nije bilo opravdanih ni kulturoloških a ni lingvističkih razloga, odlučnošću njegovih (ratnih) zagovarača i začuđujuše snažnom podrškom njegovih (sadašnjih) korisnika, bilo je i ostalo jedno je od prioriternih entitetskih, županijskih/kantonalnih i općinskih/opštinskih adekvatno neriješenih nacionalnih pitanja podijeljene Bosne i Hercegovine. Jer, zakon je jedno, jezička stvarnost drugo.

I da zaključimo, vrijeme kvazinaučnih razgraničavanja treba privoditi kraju, a jezičko pitanje, osobito pitanje *Bošnjaka i bosanskog jezika*, vratiti nauci i naučnicima, hitno i u okviru postojećih naučnih institucija. U neposrednoj vezi s tim je i

¹⁰ Dr. Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike bosanskog jezika*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Priručnici 4, Sarajevo. 2001, str. 11.

(pre)oblikovanje bosanskohercegovačke standardnojezičke norme.

Pitanje standardnog jezika u Bosni i Hercegovini svojevrsno je pitanje opstanka ove milenijske, multinacionalne, multireligijske, multikulturološke i još po mnogočemu osobene države, jer jezik je s mo postojanje čovjeka". U jeziku se upravo zato, "jer ništa mu ljudsko ne izmiče"¹¹, nužno i prirodno ogledaju sve te brojne bh. raznolikosti. A želi li se istinski upoznati i razumjeti bosanski jezik, nužno ga je znanstveno upoznati i iznutra i izvana. Sve dok se tako ne bude činilo, novi lingvistički pravac u Bosni i Hercegovini, tzv. biznis-lingvistika, biće sve snažnija smetnja da se bosanistika izvede iz ćorsokaka u koji je, najmanje svojom krivicom, zapala.

Standardna trojezičnost i troimenost u poznatom zemljopisnom okruženju¹² danas je naša realnost. Njegovu simboličku funkciju, koja zahtijeva razdvajanje, u cijelosti ne prati i njena komunikacijska komponenta. Nesmetanim sporazumijevanjem "trojezičnog" naroda praktično se negira bh. "trojezičnost". Bošnjaci, bosanski Hrvati i bosanski Srbi se i dalje, dakako bez prevodioca, koji je u državnim organima za pisane materijale ali ne i za govor, neophodan, ali sasvim normalno, prirodno i jednostavno, kao i ranije, besprijekorno sporazumijevaju. Ovdašnja "trojezičnost" i nije ništa drugo do na jezik aplicirana politička zamisao o teritorijalnoj, pa makar i tronacionalnoj podjeli Bosne i Hercegovine, jer je bosanska govorna i jezička stvarnost drukčija.

Oficijelni nespোরазуми, poput onih u bosanskohercegovačkom školstvu, iako se na nacionalni jezik pozivaju, druge su i izvanjezičke naravi. Jer, da bi se živjelo

¹¹ Lothar Kelkel, *Svijet i jezik, Refleksije o filozofiji jezika Wilhelma von Humbolta*, Izraz, časopis za književnu i umjetničku kritiku, januar-februar, 1978. Godine, knj. XLIII / god. XXII / broj 1-2, str. 22.

¹² Treba naše bošnjačke zemljake i susjede s vremena na vrijeme diskretno podsjećati da Republika Hrvatska ne može biti zadovoljna ako su Hrvati u BiH nezadovoljni," piše vodeći hrvatski lingvist našeg doba. "Jer za budućnost naši bošnjački prijatelji moraju biti svjesni da Republika Hrvatska može kako-tako i bez Bosne i Hercegovine, a Bosna i Hercegovina ne može nikako bez Republike Hrvatske. To je jednostavno zemljopisna stvarnost. - Dalibor Brozović, *Odnos hrvatskoga i bosanskoga odnosno bošnjačkoga jezika*, Osvit, 2-3, 1999, str. 15-20.

zajedno, da bi se razumjelo, i na nižim razinama društvene organizacije, a kamoli na državnoj, nije dovoljno samo poznavanje leksike nekog jezika i njegove gramatičke norme. Za sporazumijevanje je potrebno mnogo više. Bez poznavanja običajnog, kulturnog i moralnog koda jednog naroda ne može biti ni potpunog jezičkog razumijevanja, a bez uvažavanja tog naroda - nema ni sporazumijevanja, pa makar se radilo i o govornicima istoga jezika. Samo u poznatom i priznatom semiološkom kontekstu i zemljopisnom prostoru taj suptilni komunikacijski sistem otkriva svoj pravi smisao i ostvaruje svoju složenu simboličku i komunikacijsku zadaću.

Usaglašavanje značenja jezičkih znakova, osobito onih suptilnije prirode, sa principima običajne, kulturne i moralne norme njihovih korisnika psihološke je naravi i psihički je uslovljeno. Stoga je svako jednostrano traganje za tim moćnim a još uvijek nedovoljno poznatim činiocima koji iste riječi čas lijepim, čas ružnim, čas moćnim, čas poniznim, čas razumljivim, čas nerazumljivim čini, traganje koje zasigurno neće ponuditi cjelovit odgovor. Takav odgovor zahtijeva i kompleksna sociolingvistička i psiholingvistička istraživanja neodvojiva od složene i zato izuzetno zanimljive bosanske antropologije.

Jednostrani i jednonacionalni odgovori na aktuelnu bh. standardnojezičku upitanost u koju smo dovedeni voljom jačih, i ishitreni lingvistički zahvati kojima se nastoji nadomjestiti nedostatak standardnojezičkih normativa, ne mogu biti ekvivalenti institucionalnom, znanstvenom, višegodišnjem i timskom proučavanju jezika i prezentiranju njegovih rezultata. Stoga se Bosna i Hercegovina, kao i druge srodnojezičke države u našem neposrednom okruženju, danas suočava s mnoštvom lingvističkih problema koji su, s obzirom na njihovo izvorište, istovremeno zanimljiv ne samo lingvistički nego i psihološki medij. U cijelosti se slažemo sa onim što u tom smislu za srpski književni jezik kaže jedan od njegovih vodećih lingvista. A on u zaključku svoga opširnijeg i veoma aktuelnog razmatranja o statusu današnjeg srpskog jezika kaže sljedeće:

Naime, s jedne strane je potrebno da na pravi način osmislimo novu situaciju u kojoj se našao srpski književni jezik posle dezintegracije srpskohrvatskog književnog jezika. S druge strane, treba da se odlučimo: kakav književni jezik (ne) želimo. Pri tom nije važna samo jezička pravilnost i čistota, nego i

funkcionalna efikasnost i prilagođenost novoj, informatičkoj civilizaciji, ali i estetska kreativnost i doprinos kulturi savremene međuljudske komunikacije. Jednom reči, treba da se oslobodimo fiksacije na neposrednu prošlost i da stvorimo jedno **savremeno književnojezičko opredeljenje** okrenuto budućnosti.¹³

Psiholingvistika je mlada i zahtjevna znanost. Premda je za nju na našem govornom području i u naše vrijeme isuviše izazovnih tema, društvenog interesa ni zainteresovanih istraživača za proučavanje jezika prateći i analizirajući psiholingvističko ponašanje njihovih korisnika, ovdje još uvijek, čini se, nema. Impresionizam udružen još s karijerizmom i biznisom, nažalost, osnovna je i porazna osobina savremene bh. lingvističke misli. Biznis-lingvistika nam ni odranije nije bila nepoznata, no ovaj ratni i poratni period njeno je i najuspješnije doba. Simbolička funkcija jezika njena je osnovna preokupacija, a njeno glorifikovanje odvelo je lingvistiku izvan znanstvenog polja kome pripada. Bosanskohercegovačka lingvistika sve više se primiče kvazilingvistici: Psihička svijest o sebi, o svome statusu, svome jeziku i svojoj intelektualnoj i materijalnoj premoći nad drugima podredila je i do kraja marginalizirala primarnu i najvažniju, komunikacijsku ulogu jezika. Jezik je postao uspješno sredstvo buđenja nacionalne svijesti i ključni argumenat za dokazivanje ugroženosti svojih nacionalnih prava. Više nego ikad ranije standardni jezik je danas u Bosni i Hercegovini u funkciji ostvarenja nacionalnih političkih ciljeva njegovih sljedbenika. Predrasude o jeziku su pri tome temeljno znanstveno polazište, a jezički i svaki drugi raskol - planirani i priželjkivani ishod rasprava o jeziku.

LITERATURA

1. Aličić, Ahmed S.: *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832.*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja, XIX, Sarajevo, 1996.
2. *Bošnjačko pitanje*, Prvi bošnjački sabor, 27. septembar 1993., PRESS CENTAR ARBiH, Sarajevo, juli/srpanj 1995.

¹³ Ljubomir Popović, *Srpski književni jezik II*, Zadužbina, septembar 2000, godina XII, broj 53.

3. Brozović, Dalibor: *Odnos hrvatskoga i bosanskoga odnosno bošnjačkoga jezika*, Osvit , 2-3, 1999.
4. Čedić, dr. Ibrahim: *Osnovi gramatike bosanskog jezika*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Priručnici 4, Sarajevo. 2001.
5. Katičić, Radoslav: *Novi jezikoslovni ogledi*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
6. Kelkel, Lothar: *Svijet i jezik, Refleksije o filozofiji jezika Wilhelma von Humbolta*, Izraz, časopis za književnu i umjetničku kritiku, januar-februar, 1978. godine, knj. XLIII / god. XXII / broj 1-2.
7. Popović, Ljubomir: *Srpski književni jezik II*, Zadužbina, septembar 2000, godina
8. Remetić, Slobodan: *S jednog jezika na tri: Premoć politike nad lingvistikom*, Jezik i demokratizacija (zbornik radova), Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 2002. XII, broj 53.

خلاصة البحث

يتحدث البحث عن البوسنويين كشعب أصيل له خصوصية المكان والحضارة، وعن مكانته ومكانة اللغة البوسنوية في دولة البوسنة والهرسك المعاصرة. ويشير البحث إلى عوامل أخرى -غير لغوية- أثرت في تشكيل القومية البوسنوية ولغتها، وكيف أثر الوعي عن الذات والقدرات الشخصية والاعتقاد بالاستعلاء على الآخرين في تحويل دور اللغة من كونها وسيلة التفاهم إلى طريقة إيقاظ الوعي القومي وأكبر دليل على اضطهاد قومية ما. أصبحت اللغة البوسنوية في البوسنة والهرسك اليوم وسيلة لتحقيق الأغراض القومية والسياسية من قبل أصحابها. وكل الكلام حول اللغة البوسنوية مهما كان علميا ومؤصلا لهايته الخلاف بين أصحابها خلافا لا يراد له أن ينتهي.

Summary

The paper discusses Bosniaks as territorially, historically, linguistically and civilizationally transparent and authentic people of Bosnia and Herzegovina as well as the place of Bosnian language in contemporary Bosnia and Herzegovina. It points out

the significance of extralinguistic factors that shape Bosnian language and its speakers. The paper also highlights that psychic awareness on oneself, on its status, language, intellectual and material supremacy over others has determined and utterly marginalized the prime and most important function of a language its communicational function.

Language became a successful means of "national awareness awakening" and a key argument to prove "national rights" abuse. More than ever before the standard language in Bosnia and Herzegovina is in function of fulfilling national political goals of its followers. Thus, language prejudice becomes a basic "scientific" starting point and language or any other dispute becomes a planned and wished result of language discussions.